HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 11 Issue 6, December 2019
DOI Number: 10.9737/hist.2019.791
Araştırma Makalesi
Makalenin Geliş Tarihi: 30.10.2019 Kabul Tarihi: 25.11.2019
Atıf Künyesi: Ahmet Üstüner, "1770 Çeşme Vakasında Batıklar Meselesi", *History Studies*, 11/6, Aralık 2019, s. 1875-1902.

1770 ÇEŞME VAKASINDA BATIKLAR MESELESİ

Shipwrecks Issue in the Battle of Chesma (1770)

Dr. Ahmet Üstüner
ORCID No: 0000-0001-5758-0622
İstanbul Üniversitesi

HISTORY STUDIES
Volume 11 Issue 6 December 2019

Öz: Günümüzde İzmir'in bir ilçesi olan Çeşme, MÖ 1000'li yıllarda antik İonya şehirlerinden birisi olarak kurulmuştur. XI. yüzyılda Çaka Bey döneminde Selçukluların idaresine geçmiştir. İlk kez Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) Osmanlılara bağlanan Çeşme, I. Dünya Savaşı esnasında Yunan işgaline uğrasa da milli mücadele sırasında geri alınmıştır. Köklü ve zengin tarihe sahip olan Çeşme, 1770 yılında Rusya'nın Osmanlı donanmasını uğrattığı hezimetle de tarihi bağlamda ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda Osmanlı donanmasının yakılmasından dolayı batan gemilerden geriye kalanlar da Çeşme Vakası'nın ilgi çeken bir noktası olarak gözükmektedir. Zira Osmanlı yönetimi farklı dönemlerde bu batıkları çıkarmak için uzun süre mesai harcayacaktır. Makalenin asıl odak noktası Babıali'nin 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında yürüttüğü batık çıkarma çalışmalarıdır. Bu çerçevede makale, konuyu Osmanlı-Rus ilişkilerini 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı etrafında değerlendirmekte, Çeşme Vakası'nı ve Çeşme batıklarını yeni kaynaklar ve gün yüzüne çıkan arşiv belgeleri ile tarihi bağlamda incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çeşme Vakası, Çeşme Batıkları, Murabıtzade Hüseyin Kaptan, Cezayirli Gazi Hasan Paşa, Osmanlı-Rus İlişkileri, Rusya, Osmanlı Devleti.

Abstract: Chesma, which is a district of Izmir today, was founded as one of the ancient Ionian cities in 1000 BC. In the XIth century, during the Chaka Bey period, the Seljuks started to rule the city. Chesma, for the first time, during reign of the Yıldırım Bayezid (1389-1402) was taken under the rule of the Ottoman Empire. Although the Chesma was occupied by the Greeks during World War I, it was taken back during the National Struggle. Chesma, which has a long and rich history, stands out in the historical context with the defeat of the Ottoman navy by Russia in 1770. At the same time, the remains of the sinking ships as a result of the burning of the Ottoman Navy seem to be an interesting point of the Battle of Chesma. Because the Ottoman Porte spent a long time in different periods to remove these wrecks. The main focus of the article is the efforts of the Porte to remove ship wrecks from the sea during the Ottoman-Russian War of 1768-1774. In this context, the article evaluates the Ottoman-Russian relations around the Ottoman-Russian War of 1768-1774, and examines the Battle of Chesma and Chesma ship wrecks with new sources and archival documents.

Keywords: Battle of Chesma, shipwrecks of the Battle of Chesma, Murabıtzade Huseyin Captain, Cezayirli Gazi Hasan Pasha, Ottoman-Russian Relations, Russia, the Ottoman Empire.

Giriş

XV. yüzyıla dayanan Osmanlı-Rus ilişkileri, daha sonraki süreçte 1683 Viyana Kuşatması, 1711 Prut Seferi, 1736-1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı gibi hadiseler dolayısıyla yer yer mücadele halinde geçmiştir.[1] XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Babıali için en önemli rakip ve hasım Rusya'dır. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında iki büyük savaş yaşanmıştır: 1768-1774 ve 1787-1792. Bunların birincisini teşkil eden 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı hem Osmanlı Devleti hem Rusya için önemli bir yere sahiptir. 1762'de iktidarı alan Rus Çariçesi II. Katerina (Yekaterina) (1762-1796) döneminde, Rusya'nın dış politikası Lehistan ve Osmanlı Devleti üzerine odaklanmıştır.[2] İsveç'in gücü daha önceki süreçte kırıldığı için II. Katerina batıda Lehistan ve Osmanlı Devleti topraklarından toprak ve güç kazanımı yoluna gitmek isteyecektir.[3] Zira Avrupa'daki gücü Lehistan'da sağlayacağı nüfuza bağlıdır. Diğer yandan güney komşusu olan Osmanlı topraklarında, Balkanlar'da taraftar kazanma, sınır bölgelerinde çeşitli kaleler inşa etme gibi birtakım politikalara girişmiştir.

Bu bağlamda çalışmada 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı farklı cephelerden değerlendirilirken, söz konusu savaşta cereyan eden Çeşme Vakası'nda her iki tarafın yürüttüğü savaş stratejileri nelerdir, Osmanlı donanmasının Çeşme Koyu'na sıkışmasının ne gibi sebepleri vardır, Babıali niçin vakadan hemen sonra batıkları çıkarma yoluna gitmiştir, batıkların çıkarılması için ne gibi bir yol izlenmiştir gibi soruların cevabı aranacaktır. Aynı şekilde Osmanlı arşiv malzemeleri ışığında çıkarılan batıkların cinsi ve miktarına odaklanmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin mevcut savaş esnasında bu batıklardan ne derece faydalanabildiği de sorgulanacaktır.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1876

Volume 11
Issue 6
December
2019

I- 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı

1763 yılında Lehistan Kralı III. August'un (1734-1763) ölmesi ve yeni Leh kralının seçimi Lehistan'a müdahale için Rusya'ya istediği fırsatı sağladı ve Rusya'nın ve Prusya'nın desteklediği Stanislaw Poniatowski (1764-1795) kral seçildi.[4] Sonrasında Rusya, ülkede meydana gelen iç karışıklık bahanesiyle seçim döneminde Lehistan'a giren Rus askerlerinin Lehistan topraklarından çıkarılmaması konusunda ısrar etti. Rusya'nın Lehistan üzerindeki kudretinin artmasını ve asilzadelerin haklarının sınırlandırılmasını protesto eden bir kısım Leh

[1] Osmanlı-Rus askeri ilişkileri için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 4-5, 22-24; Omeljan Pritsak, "1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 12-14 Aralık 1992, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 65-71. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri),* TTK Yayınları, Ankara 2011. Svetlana Oreshkova, "Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar", *Osmanlı*, C. I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 556. (556-560) Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, C. I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 537 (536-549) Ahmet Refik Altınay, *1711 Prut Seferi, Baltacı Mehmet Paşa Büyük Petro'ya Karşı*, haz. Hakan Karagöz, İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2011; Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, C. I, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara 1951; C. II, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara 1953. Aleksandr Borisoviç Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış,* Selenge, İstanbul 2009.

[2] Isabel de Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*, Phonix, London 2003, s. 21-47; 187-204.

[3] Hugh Ragsdale, "Russian Foreign Policy (1725-1815)", *The Cambridge History of Russia,* C. II, ed. Dominic Lieven, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 504-529.

[4] Adam Zamoyski, *The Last King of Poland*, Phonix, London 1992, s. 88-100; 162-176.

vatansever asilzade, Bar şehrinde bir konfederasyon oluşturdu.[5] Burada "Haydamak" denen Rus taraftarı Ortodokslar tarafından bu konfederasyon üyelerine yapılan saldırı nedeniyle meseleye Rus askerleri de dahil oldu ve Bar konfederasyon üyeleri Osmanlı topraklarına kaçtı. Fakat Rus askerleri Osmanlı topraklarına girerek Balta şehrinde konfederasyon üyelerinin bir kısmını katletti.[6] Osmanlı topraklarına hukuk dışı bir şekilde girilmesi zaten gerilen Osmanlı-Rus ilişkileri açısından bardağı taşıran son damla oldu.[7] Sadrazam Koca Ragıb Paşa gibi bir kısım Osmanlı devlet adamı açısından devletin vaziyetine bakıldığında bu sebepten savaşa girilmesi sakıncalıydı. Ancak Sadrazam Koca Ragıb Paşa'nın vefatı, savaşa taraf olanların önünü açtı. Diğer yandan Muhsinzade Mehmed Paşa'nın (1704?-1774) dahil olduğu bir grup devlet adamına göre de Rusya'nın Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz'deki faaliyetleri, Kırım üzerindeki Rus politikaları ve Rusya'nın müsebbibi olduğu Lehistan'daki karışıklıklar hazmedilecek gibi değildi. Uzun süre müzakere edilen hususla ilgili olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya bir savaş açması fikrinin ağır basmasına neden oldu.[8] En nihayetinde Osmanlı Devleti, 8 Ekim 1768'de Rusya'ya savaş ilan etti.[9]

Ancak sefer, ilan edildiği güz aylarında değil de 1769 bahar aylarında başlayabildi. Hal böyle olunca Rusya gerekli tedbiri almak için yeterli zamanı kazanmış oldu. Rus ordusu ilk etapta iki koldan harekata başladı. Osmanlı-Rus savaşları esnasında 1770 yılı daha şiddetli çatışmalara sahne oldu. Muharebe sırasında Rus ordusunun Hotin'i ele geçirmesi, Osmanlı ordu lojistiğinde meydana gelen aksamalar ve orduda görülen firar olayları daha başında savaş için iyi bir başlangıç yapılmadığını sergilemeye yetti. Rus orduları Eflak ve Boğdan'ı işgal ettiği gibi Tuna boyunca ilerlediler. Ağustos 1770'te de Kartal Muharebesi'nde Rus ordusu, Osmanlı ordusunu mağlup etti.[10] Akabinde Kili, Akkerman, İsmail, İbrail ve Bender kalelerini ele geçirdiler.[11] Osmanlı tarafının kayıpları oldukça yüksekti. Diğer yandan Mora'daki casuslar vasıtasıyla buradaki yerli halk isyana sürüklendi. Yapılan plana göre Amiral Kont Aleksiy Grigoriyeviç Orlov (1737-1807) kumandasında Baltık'daki Rus donanması Akdeniz'e gelerek Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasıyla bütün Balkanlar'da büyük bir isyanın başlatılacaktı.[12] Mora Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'nın gayretleriyle Mora isyanı bastırılmıştı. Fakat daha detaylı olarak aktarılacağı üzere Çeşme Vakası, savaşın deniz muharebeleri kısmında

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1877
Volume 11
Issue 6
December
2019

[5] Şirokorad, *age*, s. 131-133.
[6] Bu konfederasyonun önde gelen simalarından Joachim Potocki, adamlarıyla ve elinde mühürlü kağıtlarıyla Osmanlı Devleti'ne gelerek Rusya'nın Lehistan'ı ayaklar altına aldığı ve Osmanlı Devleti'nden yardım istediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Potocki ve adamları Babıali'den himmet ve maddi yardım görmüştür. Savaş başlarında birlikte hareket etmişlerdir. Ahmet Resmi Efendi, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi),* haz. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2010, s. 53-54; Ahmed Câvid Bey, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi, Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı,* haz. Adnan Baycar, Yediyepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 312-313.
[7] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 356-365.
[8] Ahmet Resmi Efendi, *age,* s. 47-52.
[9] Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, TTK Yayınları, Ankara 2006, s. 5-12.
[10] Ahmet Resmi Efendi, *age,* s. 70-74; Şirokorad, *age*, s. 148-150.
[11] de Madariaga, *age*, s. 205-208.
[12] Orlov Akdeniz'i daha önceki tecrübelerinden dolayı bu bölgeyi çok iyi bilen, stratejik anlamda başarılı bir komutandı. Balkan halklarını ayaklandırma fikri kendisine aitti. Nitekim Çeşme Vakası'nda Rus donanması baş amiralliğini yürütecekti. Bkz. *1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları*, haz. Ali Rıza İşipek, Oğuz Aydemir, Denizler Kitabevi, İstanbul 2006, s. 59; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* C. 8, haz. Ersan Baş, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s. 9-10.

büyük bir yıkım getirecektir. Sonraki süreçte farklı stratejik planlara da girişen Rus donanması Akdeniz'de kalmaya devam etse de Boğazları kapatma planı başarılı olamayacaktır.

Savaşın bir diğer önemli cephesini teşkil eden Kırım'da ise 1770 Mart'ında bir Rus saldırısı meydana gelecektir. 1771 Temmuz'un da Or Kapı ele geçirilecek, bunun üzerine Kırım Hanı Selim Geray İstanbul'a kaçmak zorunda kalacaktır. Rusya, Sahip Geray'ı vekaleten han, Şahin Geray'ı ise kalgay tayin edip, kendi taraflarına celp ederek Kırım'ın Rusya'ya bağlandığına dair bir senet imzalatmak istediler. Fakat bunu Şahin Geray dışında hanlık ailesinden hiç kimse imzalamadı. Babıali ise bütün Kırım hanı ailesini istişare etmek üzere İstanbul'a toplama yoluna gitti, Maksud Geray han ilan edilerek Rusçuk'a gönderildi.[13]

Çok kısa bir sürede Rusya'nın Osmanlı topraklarında birçok başarı elde etmesi Avrupalı devletleri de şaşırtmış ve huzursuz etmişti. İngiltere, Prusya ve Avusturya'nın Babıali'ye arabuluculuk tekliflerinden İngiltere'nin teklifi, Akdeniz'de Rusya'ya yardım ettiği gerekçesiyle kabul edilmeyerek diğer iki ülkenin tavassutu Ağustos 1771'de kabul gördü. Başlangıçta Rusya'nın Kırım'ın bağımsızlığının Babıali tarafından kabulünü istemesi, Azak ve Akdeniz'de tüccarları için üs talep etmesi gibi ağır taleplerinden dolayı Osmanlı Devleti bu şartların hepsini reddetti. Bu esnada Prusya, Avusturya ve Rusya'yı alakadar eden bir diğer nokta, Lehistan'ın taksimi meselesi idi. Ayrıca Rusya, savaşta ciddi bir kazanım elde edebilmiş, şimdi ise bunu müzakere masasında resmileştirmek emelindeydi. Buna mukabil 10 Mayıs 1772'de Yergöğü ve 12 Temmuz 1772'de Bahr-i Sefid mütarekeleri yapıldı. Rusya'nın Kırım konusundaki istekleri dolayısıyla yer yer müzakerelerde kesilmeler yaşandı. Ardından Rus orduları Tuna, Kırım ve Gürcistan üzerinden yeniden saldırıya geçti. Osmanlı orduları Rusçuk ve Silistre dışında başarı sağlayamadı. Şumnu'nun da Rus işgaline uğraması üzerine Sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa Rusya tarafından gelen müzakere teklifini kabul etti. Zira Rusya da uzun savaş sürecinde yıpranmış, Pugaçev İsyanı ve veba salgınıyla uğraşmak zorunda kalmıştı. Küçük Kaynarca'da başlayan görüşmelerde Osmanlı tarafında Ahmed Resmi Efendi (1700-1783), Rus tarafında General Nikolay Repnin (1734-1801) birinci murahhas olarak yer aldı.[14]

17 Temmuz 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Kırım, Bucak, Kuban, Yedisan, Yediçikül Tatarları siyasi olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmakla beraber dini olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunacaklardı. Bu savaşta bütün zararlar bir yana Kırım'ın elden çıkması Osmanlı Devleti için büyük bir kayıptı. Zira soydaş ve dindaş olarak Kırım Hanlığı, konumu itibariyle stratejik açıdan da Osmanlı Devleti için büyük bir ehemmiyet taşımakta idi. Antlaşmaya göre Rusya, İstanbul'da daimi bir elçi bulundurabilecek, istediği yerlerde konsolosluk kurabilecek, her iki devlet sınır bölgelerinde istediği gibi hareket edebilecekti. Osmanlı topraklarında yer alan kiliseler ve Hıristiyan tebaa Osmanlı himayesinde kalacak, Rus ticaret gemileri Osmanlı sularında ticaret yapabilecekti. Rusya, işgal ettiği Kili, Akkerman, İsmail, Eflak ve Boğdan'ı, Akdeniz'deki adaları Osmanlı tarafına iade etti. Kılburun, Aksu ile Özi arasındaki topraklar, Kerç ve Yenikale ile Azak Rusya'ya verildi. 1700 İstanbul Antlaşması'nda tayin edilen Azak ve Kuban sınırı dışında İstanbul Antlaşması maddeleri

[13] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. IV/1, s. 405-410.

[14] Osmanlı-Rus Savaşı ve barış görüşmelerinin ayrıntıları için bkz. Muharrem Saffet Çalışkan, *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188 / 1768-1774)*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000; Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Haka'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme-Metin)*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 325-579; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. IV/1, s. 375-422; Ahmed Câvid Bey, *age.*

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1878
Volume 11
Issue 6
December
2019

feshediliyor, Gürcistan tarafında alınan kaleler Osmanlı tarafına iade ediliyor ve esir değişimi yapılıyordu.[15]

Osmanlı Devleti tarihi içerisinde şimdiye dek imzaladığı en ağır şartlara sahip olan Küçük Kaynarca Antlaşması hem askeri ve siyasi hem de ekonomik ve toprak kaybı bağlamında devleti sarsan büyük bir hadisedir. Osmanlı Devleti, Lehistan'ın Bar Konfederasyonu yüzünden bu savaşa girmiş gibi görünse de son zamanlarda daha da büyüyen Rusya tehlikesinin önünün alınmasının gereği savaşın gerçek sebebidir. Rusya'nın galibiyetinde, sahip olduğu teknik imkanlar haricinde kabiliyetli komutanlar tarafından savaşın kumanda edilmesinin de etkisi büyüktür.[16] Kazançları bir yana, antlaşma Rusya'nın ilerleyen süreçte Osmanlı coğrafyasına ve müstakil Kırım'a daha rahat müdahalesinin yolunu açmıştır. Nitekim 1783'te Kırım, doğrudan Rusya'ya bağlanacaktır. Yine Osmanlı tarafı da büyük kayıplarını telafi ve Kırım'ı tekrar alma sevdasıyla 13 yıl gibi kısa bir süre sonra (1787) Rusya'ya tekrar savaş ilan edecektir. Ancak bu emeline nail olamayacağı gibi yeni kayıpların da yolu açılacaktır.

II- Çeşme Vakası (1770)

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın önemli bir kesitini de Akdeniz ve Ege Denizi'nde yaşanan mücadele oluşturur.[17] Zira 29 Temmuz 1769'da Kronstadt Limanı'ndan çıkan Rus donanması, İngiltere'de ikmal olunarak Cebel-i Tarık (Sebte) Boğazı'ndan geçip umulmadık bir şekilde Akdeniz'e, Mora'ya ve ardından Ege Denizi'ne kadar ilerleyecektir.[18] Bu dönemde Rus kaynaklarına göre Osmanlı donanmasında 1430 top ve 15 bin levent, 5 filodan oluşan Rus donanmasında ise 608 top ve 6500 asker mevcuttu.[19] 1770 yılı başlarında Rus Amiral Grigory Andreyeviç Spiridov (1713-1790), İngiliz Amiral John Elphinstone (1722-1785) ile birlikte yaptıkları anlaşmayla Akdeniz'i geçerek Mora Yarımadası'na gelmiş ve buradaki Osmanlı tebaası Rumları ayaklandırma faaliyetlerine girişmişti.[20] Kara savaşlarında yer alan Aleksiy Orlov ve kardeşi Fyodor Orlov da kara yoluyla İtalya üzerinden Rus donanmasına katılarak Spiridov'a destek olacak ve komutayı ele alacaktır. Osmanlı yönetimi bu faaliyetleri bastırma yoluna giderek hızlıca ve hazırlıksız olarak donanmayı Ege Denizi ve Mora Yarımadası'na doğru yönlendirecektir.[21] Teknik ve eğitimli personel açısından daha iyi durumda olan Rus donanması ile Kaptan-ı derya Hüsameddin Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri arasında

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1879
Volume 11
Issue 6
December
2019

[15] Köse, *age*, s. 107-233.
[16] Kurat, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919),* s. 25.
[17] Çeşme vakasını detaylı bir biçimde anlatan Rus ve İngiliz eserleri için bkz. *An Authentic Narrative of the Russian Expedition against the Turks by sea and land* (compiled several authentic journals by an officer on board the Russian Fleet), S. Hooper, London 1772, (Eserin Türkçe çevirisi için bkz. Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdenizde İlk Rus Donanması,* Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1943); Yevgeni Viktoroviç Tarle, "Çesmenskiy Boy i Piervaya Russkaya Ekspeditsiya v Arkhipelag (1769-1774)", *Evgeni Victorovich Tarle* içinde, *Soçinieniya,* C. 10, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1959.
[18] Tevfik Temelkuran, *Gazavat-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 228-230; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, s. 393-394; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 13-20; *1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 119-148.
[19] Şirokorad, *age,* s.181.
[20] Fevzi Kurtoğlu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Genel Kurmay IX. Deniz Şubesi, İstanbul 1942, s. 6-10; *1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 149-183.
[21] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 396-399.

Menekşe Burnu, Anabolu Limanı ve Suluca Adası sularında mücadele etmişlerdir.[22] Mora ve civar bölgelerde Muhsinzade Mehmed Paşa oldukça büyük başarılar göstermiş ve bu bölgeler Rus askerinden temizlenmişti. Bu nedenle Mehmed Paşa "Mora Fatihi" unvanına nail oldu.[23]

Mücadeleler esnasında kayıpları azaltmak için Sisam Boğazı yönüne doğru geri çekilen Osmanlı donanma kuvvetleri, Çeşme yakınlarındaki Koyun Adaları önlerinde tekrar Amiral Spiridov'un donanmasıyla karşılaşacaktır. Bunun üzerine Osmanlı donanması 5 Temmuz 1770'te Sakız Koyu'na girerek Çeşme Limanı'nın kuzeyinden Toprak Adası'nın güneydoğusuna doğru yarım ay şeklinde bir savunma pozisyonu almıştır.

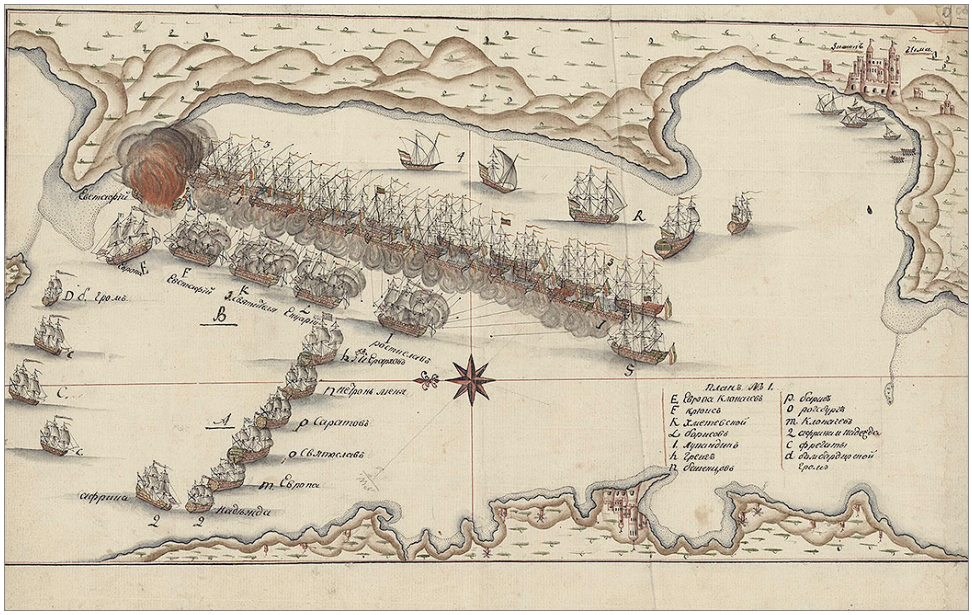

Görsel – I, 1770 Çeşme Vakası https://runivers.ru/Runivers/calendar2.php?ID=61956&month=&year=

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1880

Volume 11
Issue 6
December
2019

[22] Köse, *age*, s. 45-47.
[23] Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'i't-Tevârih*, C. 2/B, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976, s. 28-34.

Görsel – II, Sakız Muharebesi Planı, https://rgavmf.ru/sites/default/files/content_images/echt10.jpg

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1881
Volume 11
Issue 6
December
2019

İlk olarak Osmanlı-Rus donanmalarının mücadelesi esnasında Cezayirli Hasan Paşa'nın kalyonunda başlayan yangında gemi direğinin enlemesine Amiral Spiridov'un kalyonunun üzerine düşmesiyle, yangın Amiral Spiridov'un gemisine de sıçramış ve Spiridov'un gemisi Yevstafiy, biraz sonra da Cezayirli Hasan Paşa'nın gemisi Burc-ı Zafer infilak etmişti. Bu durum üzerine civardaki diğer gemiler rüzgar altında olduklarından yangının sirayetinden kaçmak için oradan uzaklaşmayı seçmişlerdi. Patlamadan önce Spiridov ve Orlov başka gemiye geçmeyi başarabilmişti.[24] Damlasuyu mevkiinde gerçekleşen Sakız Kanalı, Koyun Adaları veya Toprak Adaları Savaşı olarak ifade edilen 5 Temmuz mücadelesi, son araştırmalar neticesinde, Orlov'un mektupları ve batıklarla ilgili yapılan değerlendirilmelerle farklı şekilde yorumlanmaktadır. Buna göre; Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın komutasındaki 86 toplu Burc-ı Zafer kalyonundan açılan ateşle, arması parçalanan ve dümenini kaybeden 66 toplu Yevstafiy gemisi, demir atmak zorunda kalır, fakat o zamana kadar Burc-ı Zafer kalyonuna bindirir. Borda bordaya çarpışan iki gemideki mürettebat kıran kırana bir mücadeleye girer. Bu esnada Burc-ı Zafer'in çıpasının kırılması üzerine, güney yönlü akıntı ve rüzgar sebebiyle mürettebatını Yevstafiy üzerinde bırakarak ayrılır. Ancak Yevstafiy, üzerinde 500'e yakın Osmanlı askeri ve bir o kadar Rus mürettebatıyla birlikte infilak eder.[25] Burc-ı Zafer ise 600 metre kadar güneyde daha sığ bir alanda yanarak suya gömülür. Bu esnada Burc-ı Zafer'in üzerinde 35-40 kişinin görüldüğü kaynaklarda zikredilmektedir. Aynı şekilde Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve beraberindekiler suya atlayarak kurtulmayı başarmıştır. Bir görüşe göre Yevstafiy, Osmanlı leventlerinin eline geçmesini engellemek amacıyla Kaptanı Kruse'un

[24] Ahmet Resmi Efendi, *age,* s. 110-111; *1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları,* s. 185-264; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 24-46; de Madariaga, *age*, s. 210-211.

[25] *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s.42.

emriyle cephaneliği ateşlenerek infilak ettirilmiştir. Amiral Spiridov ve Fyodor Orlov'un infilaktan hemen önce filika ile gemiden ayrılması ve sonrasında Çariçe'ye yazdığı mektubundaki ifadeler de bu açıdan manidardır.[26]

Görsel – III, Rus Donanmasının Çeşme Savaş Planı
Rusya Devlet Kütüphanesi, St. Petersburg, Kartografya Bölümü, K-1 SRYED/11-2

Bu olaylar üzerine eski bir denizci olan Rodos Beyi Cafer Bey bilinmeyen bir sebeple[27] yedi gemiyle Çeşme Limanı'nın içine sokulmuştur. Bu plana Cezayirli Hasan Paşa karşı çıksa da etkili olamamıştır. Akabinde diğer gemiler de Cafer Bey'in tecrübesine güvenerek Çeşme Koyu'ndaki küçük limana doğru seyretti. Ancak liman, küçük olması sebebiyle donanmanın hareket kabiliyetini sıfıra indirmiş, bütün donanma adeta sıkışmış, aborda olmuştu. Kaptan-ı deryanın planı metrisler kazmak, burada karadan Rus donanmasını toplar marifetiyle ateş altına almak ve savunma pozisyonuna geçmekti. Bunun için Hüsamettin Paşa, Çeşme Kalesi'ndeki müstahkem toplarla sahilde bulunan bataryaların yeterli olacağını Gazi Hasan Paşa'ya ifade etmiş, liman girişine 20 toplu bir batarya yerleştirmiş ve bataryaların güneyine 4 Osmanlı kalyonu demirleterek savunma hattını güçlendirmişti. Gazi Hasan Paşa'nın bütünüyle itirazları

[26] Emre Omur, "Katerina'nın Çeşme'ye Gömülen Düşü Yevstafiy Batığı", *Atlas*, sy. 41, 1996, s. 34-52; ayrıca bkz. *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları*, s. 34.

[27] Yevstafiy ve Burc-ı Zafer'deki yangın ve infilakın sirayetinden endişe edildiği için veya Çeşme Limanı'nda karada olan tabyaların koruması altında daha güvenli olunacağına dair düşünceler nedeniyle burasının tercih edildiği şeklinde birtakım değerlendirmeler var olsa da bütünüyle sebebin bu olmadığı da düşünülmelidir.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1882
Volume 11
Issue 6
December
2019

karşılık bulmadı ve Hüsamettin Paşa limandan kuzeye doğru çevrilmiş 6 kalyona, 22 büyük top yerleştirdi ve karşı buruna da iki batarya kurulmasını emretmişti.

Görsel - IV, Rusya Devlet Kütüphanesi, St. Petersburg, Kartografya Bölümü, K-1 BALK/21-2

Diğer taraftan Rus donanması Çeşme Koyu'na sığınan Osmanlı donanmasını takip ederek bir top atışı mesafede demirledi. Bombardıman gemisi top atışlarına devam ederken, ateş kayıkları hazırlanıyor ve hasarlar onarılıyordu.[28] Bu vaziyeti iyi değerlendiren Rus donanması, Kont Orlov'un emriyle hazırlanan, Komodor Samuil Karloviç Greig (1735-1788) komutasındaki 4 ateş kalyonunu[29], bombardıman gemisi ve fırkateynlerin de desteğiyle 6 Temmuz'u 7 Temmuz'a bağlayan gece limana doğru yollayarak ateşe verdiler. Panik yaşayan Osmanlı donanmasından otuza yakın gemi ateş altına alındı. Neticede stratejik bir hamleyle ateşe verilen Osmanlı gemileri kısa süre içerisinde yanarak yok oldu, geriye kalanları ise Rusların eline geçti. Sabaha kadar 20 Osmanlı savaş gemisi, 6 fırkateyn ve 50 kadar küçük

[28] Rus donanmasında hali hazırda ateş kayıkları bulunmadığı, savaş esnasında Rum kalyonlarından 4 tanesinin ateş kayığı olarak kullanılmak üzere düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bkz. Mücteba İlgürel, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Çeşme Mağlubiyeti", *Uluslararası Çeşme Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Eylül 1995, Çeşme Belediyesi Yay., İzmir 1995, s. 63.; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 38 ve 46-49.

[29] Ateş kayıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Ekinci, "Ateş Gemileri ve Osmanlı Denizlerinde Kullanımları", History Studies, Vol. 5, Issue 1, p. 129-156, 2013.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1883
Volume 11
Issue 6
December
2019

tekne yandı.[30] Rus donanmasının en büyük kaybı ise Yevstafiy gemisi idi, yanan birkaç kalyondan başka kayıp da verilmemişti. Osmanlı donanmasına göre zarar çok daha azdı.[31]

7 Temmuz günü sadece kaptan-ı deryanın baştardası Sakız Adası'na kaçarak kurtulabildi. Bazı kaynaklara göre olaylar esnasında 5000'e yakın Osmanlı askeri hayatını kaybetti. Gelişmeler üzerine Hüsameddin Paşa kaptan-ı deryalık görevinden azledildi. Rodos Beyi Cafer Bey kaptan-ı deryalığa getirildi, İzmir'de bulunan Cezayirli Hasan Paşa'ya da elindeki gemicilerle Çanakkale Boğazı'na gelmesi emredildi.[32]

Osmanlı donanmasının yok edilmesiyle birlikte Rus donanması Çanakkale Boğazı civarında hareket etmeye başlamış, ancak boğazı geçmeye yeltenememiştir. Rus filosu Limni Adası'na asker çıkarıp kaleyi kuşatmaya kalkışsa da Cezayirli Hasan Paşa Limni'yi Ruslardan kurtarmıştır.[33] Osmanlı idaresi en kısa zamanda daha fazla zarar görülmemesi için gerekli tedbirleri alma yoluna gitmiştir. Rus donanmasının Akdeniz ve Ege Denizi'ndeki faaliyetleri 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasına değin sürecektir. Rus donanmasının bu başarısı münasebetiyle St. Petersburg'da anıtlar dikildiği gibi[34], Amiral Orlov'a Çariçe II. Katerina tarafından Aziz Grigory Nişanı ve "Çeşmenyskiy" unvanı, Spiridov'a Aziz Andrey Nişanı, donanma kaptanı S. K. Greig'e ikinci dereceden Aziz Grigory Nişanı verilecektir.[35]

Görsel – V-VI, St. Petersburg'da Ostrovskiy Meydanı'ndaki Katerina Bahçesi'nde Yer alan II. Katerina ve Generallerini Gösterir Anıt (1873) (solda) ve Aleksiy Orlov (sağda). © Ahmet Üstüner

[30] Osmanlı gemileri ile ilgili ayrıntılar için bkz. Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, Küre Yay., İstanbul 2011. Osmanlı denizciliği için ise bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı,* TTK Yay., Ankara 1984. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire,* TTK, Ankara 2003.

[31] Şirokorad, *age,* s. 184; Temelkuran, *agt,* s. 232-238; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 44-57.

[32] Münir Aktepe, "Çeşme Vakası", *DİA,* C. 8, 1993, s. 289; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, s. 401; Ahmed Câvid Bey, *age,* s. 359.

[33] Bkz. Cengiz Fedakar, "Limni Müdafaası" (1770)", *History Studies*, C. 11/5, 2019, s. 1555-1574.

[34] Çeşme Vakası anıtları için bkz. Mehmet Ö. Alkan, "St. Petersburg'da 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Abideleri, Rus Milli Kimliğindeki "Türk"", Atlas Tarih, No: 248, 2017, s. 112-119.

[35] Şirokorad, *age,* s. 184.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1884
Volume 11
Issue 6
December
2019

Görsel – VII, 1770 Çeşme Vakası, https://runivers.ru/Runivers/calendar2.php?ID=61956&month=&year=

Görsel – VIII, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Heykeli, Çeşme, © Ahmet Üstüner

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1885
Volume 11
Issue 6
December
2019

III-Çeşme Batıkları Meselesi

Çeşme'de yaşanan mücadeleler esnasında Rus donanmasından 66 toplu Amiral gemisi Yevstafiy ile birlikte 4 ateş gemisi; Osmanlı donanmasından ise 84 toplu Burc-ı Zafer'in Damla Suyu mevkiinde batmasının ardından muhtelif 70 kadar geminin Çeşme Limanı'nda suya gömüldüğü görülmüştür.[36] Her bir gemide çeşitli alet ve edevatın yanı sıra, farklı ebatlarda topların yer almasından hareketle Osmanlı gemilerinde 1200 kadar tunç topun var olduğu, batan Rus gemileriyle birlikte bu sayının 1300'e ulaştığı varsayılabilir. Aynı şekilde 250 civarında lengerin denizin dibinde bulunduğu tahmin edilebilir.[37] Öte yandan farklı rivayetlere göre 5000-9000 civarı mürettebatla birlikte çok sayıda silah ve alet edevatın ve şahsi eşyanın suya gömülmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı Devleti için bu elim hadise esnasında kurtulan kaptan-ı deryanın baştardasının dışında, bütün donanma gemilerinin neredeyse tamamı derya dibine gömülmüştü. Bu durum büyük bir maddi varlığın, deniz dibinde bulunan batıkların önemine işaret etmekteydi. Osmanlı yönetimi, kısa süre içerisinde yok olan donanmanın yerine yeni kalyonlar inşa etmek, silah, alet edevat ihtiyacını karşılamak ve batıkların yağmalanmasına mani olmak amacıyla vakit kaybetmeden harekete geçecektir. Burada yanarak batan gemilerden geriye kalan malzemenin çıkarılmasıyla da savaş esnasındaki ihtiyaçlarının bir kısmını batıklardan ikmal etme yoluna gidecektir. Elde mevcut bir donanmanın olmaması ve acilen yeni bir donanma yapımına duyulan ihtiyaca binaen çıkarılacak parçaların yeni donanma yapımında değerlendirilmesi planlanmaktadır. Diğer yandan işe yaramayacak olanların da hurda demir olarak yeniden kullanımı sağlanacaktır. Yağmalardan korumak ve bir an evvel batan mühimmatın tekrar kullanılmasını sağlamak amacıyla Çeşme Vakası'ndan 35 gün sonra batıkların çıkarılması gündeme getirilmiştir.

Görsel – IX, Çeşme Batıklarının Yerlerini Gösterir Harita, © Ahmet Üstüner

[36] Osmanlı Devleti'nde pergende, baştarda, ateş gemisi gibi gemi türleri için bkz. İdris Bostan, "Gemi", *DİA*, C. 14, 1996, s. 11-15.

[37] *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 93.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1886
Volume 11
Issue 6
December
2019

Öncelikle İzmir Naibi ve Voyvodası İbrahim Ağa'ya yazılan hatt-ı hümayunla yanan donanmadan geriye kalan mühimmatın güvenli bir bölgeye alınması talep edilmiştir. İbrahim Efendi ise yazmış olduğu arzında, Karaburun ayanlarından İbrahim ve Hüseyin ağaların yeterli asker ile Çeşme'ye gönderildiğini, ancak söz konusu mühimmatın denizin dibinde olmasından dolayı hızlı bir şekilde çıkarılmalarının mümkün gözükmediğini ve gönderilen ayanların bu konuda yapabilecekleri bir şeyin bulunmadığını beyan etmiştir.[38] Babıali'nin ilerleyen süreçte batıkları çıkarma yönünde çaba sarf etmeye devam etmesi, batıklardaki malzemeye duyulan ihtiyacı ortaya koymakta ve batıkların daha iyi bir hazırlıkla uzun vadede çıkarılabileceği fikrinin oluştuğunu göstermektedir. Diğer yandan gayri müslim yerel halktan bazılarının bu batıkları yağmalamaya kalkışması da batıkların bir an evvel devlet eliyle çıkarılıp merkeze gönderilmesini lüzumlu kılmaktaydı. Aynı şekilde sürmekte olan savaş, Rus gemilerinin Ege Denizi'nde seyretmesi de batıkların Osmanlı yönetimi açısından güvenli bir yere naklini gerektirmekteydi.

Batıklar uzun vadede çıkarılabilecek olmasına rağmen, bahsi geçen İbrahim ve Hüseyin ağalar donanmadan bakiye kalan mühimmatın çıkarılması ve olası taarruz ve yağmayı önlemek için tekrar görevlendirilmişlerdir. Bunun üzerine İbrahim ve Hüseyin ağalar, maiyetlerindeki askerler ile Çeşme Limanı'na gitmişlerdir. Yapılan incelemeye göre Burc-ı Zafer ile Yevstafiy'in infilakından kalan 20 kadar topu, söz konusu gemilerin batmasının hemen ertesinde Kaptan-ı Derya Cafer Paşa'nın karaya çıkardığı, ancak bu toplara donanmanın yakıldığı gün Ruslar tarafından el konulduğu anlaşılmıştır. Başka kayıtlardan da görüldüğü üzere Çeşme Vakası'nın yaşandığı gecenin sabahında Ruslar donanmadan geriye kalan birkaç gemiye ve Çeşme Kalesi'nde bulunan toplara el koydukları gibi vakit kaybetmeden yağma işine de girişmişlerdi. Diğer taraftan aynı günlerde Rum denizciler tarafından benzer yağmalamalar yapılmıştı.[39] İbrahim ve Hüseyin ağaların yaptığı gözlemlerden sonra, geriye kalan mühimmattan deniz dışında ulaşılabilecek bir şey olmadığı, var olanların ise beş altı kulaç "derûn-ı deryada" olduğunun tespit edildiği ve çıkarılması için ise padişahın himmetine ihtiyaç duyulduğu belirtilmekteydi. Bu durum İzmir, Çeşme ve Karaburun kadıları ve Voyvoda İbrahim Ağa tarafından ayrı ayrı kaleme alınan ilamlarla padişaha arz edilmişti.[40] Babıali'ye yapılan arz, Çeşme Limanı'nı her türlü tehlikeye ve yağmaya karşı korumaları şeklinde karşılık bulmuştur.[41] Babıali, mevcut savaş nedeniyle, limanın yerel kuvvetlerle korunmasının öncelikli olduğunu vurgulamaktaydı.

Vakadan yaklaşık 45 gün sonra pergandi (pergende) kaptanlarından İstanköylü Murabıtzade Hüseyin Kaptan batıkların çıkarılmasını üstlenmiştir.[42] Hükme göre Murâbıtzâde bu işe

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1887
Volume 11
Issue 6
December
2019

[38] BOA, AE.SMST.III. 159 / 12516. (19 Rebiülahir 1184 / 12 Ağustos 1770)
[39] Özcan Mert, "Osmanlı Döneminde Çeşme Batıkları", *Uluslararası Çeşme Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Eylül 1995, Çeşme Belediyesi Yay., İzmir 1995, s. 78; *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 93.
[40] BOA, AE.SMST. III. 159 / 12524 / 1,2,3.4. (5 Cemaziyelevvel 1184 / 27 Ağustos 1770)
[41] BOA, AE.SMST. III. 159 / 12524 / 4.
[42] 13 Kasım 1770 tarihli yazıdan "...kalyonların timur ve topları ve mevcûd bulunan gomana ve âlâtları ihrâcı i'mâl-i tedâbîr-i müstahsene ile mümkin oldığı, Murâbıtzâde Hüseyin Kapudan kulları inhâ ve kendüsi ihrâclarına mütekeffil ü müte'ahhid olmağla..." şeklinde yer alan ifadeden Murâbıtzâde'nin birtakım teminat ve vaatler ile yaşanacak olumsuzluklara karşı tedbiri gözeterek batıkları çıkarma işini üstlendiği görülmektedir. BOA, C. BH. 213 / 9926 / 1. Ayrıca bkz. Mert, "agm", s. 78; Ayrıca bkz. Şenay Özdemir, "Osmanlı Denizciliğinde Gemi Kazaları ve

mübâşir tayin edilecek, Boğazhisar (Çanakkale)'da üçdirekli gemilerden Londati, Limni'ye gidecek ve oradan dört adet üçdirekli gemi ile Kalimyoz (Kalimnos) ve Sönbeki (Simi) adalarından 10'ar dalgıç maiyetine verilecekti. Yine zaman kaybetmeden batıkların çıkarılmasına başlanması talep edilmekte ve çıkarılan demirlerin bahsi geçen üçdirekli gemilerle Tersane-i Amire'ye gönderilmesi istenilmekte idi. İhtiyacı halinde benzer gemilerin tedarik edilmesi ve böylece işlerin kış gelmeden tamamlanması lüzumu da ifade edilmekteydi.[43] İki gün sonra eski sadrazamlardan Seddülbahir Muhafızı Ali Paşa ve Kaptân-ı Deryâ Cafer Paşa'ya yazılan hükümle durumun acil olduğu, vakit kaybedilmeden Çeşme Limanı'na gidilerek limandaki mevcut demir, top vb. aletlerin "tedâbir-i hasene" ile çıkarılıp bahsi geçen üç direkli gemilerle İstanbul'a acilen yollanması emredilmiştir.[44]

Yapılan yazışmalardan kış şartları ağırlaşmadan batıkları çıkarma işlemlerine hız verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Murâbıtzâde tarafından kaleme alınmış olan arzuhalde günlük 30 akçe ile Sakız ve Çeşme taraflarından temin edilecek 100 amele, 50 akçe ile 5 mutemet, 80 akçe ile 1 kâtip ve 40 akçe ile 20 dalgıcın batıkları çıkarma işlerinde istihdam edilmesi talep edilmektedir. Ayrıca buna göre 88,5 günlük mesai ile çalışacaklara yemek ve harcırah bedelleriyle birlikte 3846,5 kuruşluk bir ödeme yapılması öngörülmüştü.[45] Nitekim 14 gün sonra Murâbıtzâde'nin talebi, 500 kuruş tenzilatla 3346,5 kuruş ödenmek suretiyle kabul edilecektir.[46]

7 Mart 1771 tarihinde Murâbıtzâde'nin Çeşme Limanı üzerine gözlemlerinden, sağlam 50 top, tahmini 10.000 kantar[47] top vs. parçaları, 1000 kantar mismar (çivi) ve cıvata, 1000 kantar zincir, halka, çarmıh ve iğnecik, 1000 kantar gomana, 5000 yuvarlak zincir ve 20 adet lenger demirinin gözle görülür olduğu İstanbul'a bildirilmiştir. Ayrıca daha önce Murâbıtzâde maiyetine verilen üçdirekli gemiler Çanakkale'den gelemeyince, daha büyük bir gemiye olan ihtiyaç belirtilmiş ve 6000 kuruş karşılığında bir tüccar gemisinin kiralanması ve yine Sakız, İpsara (Psara) ve Çamlıca kayıklarına yüklenerek "acâleten ve müsâ'araten" İstanbul'a yollanması emredilmiştir. Yine, batıkların çıkarılmasına acilen başlanması ve bütün batıkların çıkarılmasının kısa zamanda tamamlanmasına gayret edilmesi vurgulanmaktadır.[48]

Batıklardan çıkarılan malzemeler, zaman zaman yapımı devam eden kalyonlarda zaman zaman da kale muhafazasında değerlendirilmekte idi. Bu bağlamda Eski Foça Kalesi için İstanbul'dan istenen 20 adet toptan 10 adedinin Çeşme Limanı'ndan çıkarılanlardan seçilmesi yoluna gidilmiştir. 10-12 Nisan 1771 tarihinde Seddülbahir Muhafızı Vezir Ali Paşa, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ve İzmir Voyvodası Kara Osmanzâde El-Hâc Ahmed Ağa'ya hitaben yazılan hükümde konu ele alınmış ve topların taşınması işinin bizzat ismi geçen şahıslar tarafından yapılması emr olunmuştur.[49]

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1888
Volume 11
Issue 6
December
2019

Dalışlar" *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2006, sy.19, s. 365-380.

[43] BOA, C. BH. 213 / 9926 / 1. (24 Receb 1184 / 13 Kasım 1770)

[44] BOA, C. BH. 213 / 9926 / 2. Mert, "agm", s. 78.

[45] BOA, AE. SMST. III. 28 / 01911 / 1. (12 Şaban 1184 / 1 Aralık 1770)

[46] BOA, AE. SMST. III. 28 / 01911 / 2. (26 Şaban 1184 / 15 Aralık 1770)

[47] 1 Kantar, 56,452 kilograma eşittir. Ayrıntılar için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri,* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005, s. 51-52.

[48] BOA, C. BH. 270 / 12490 / 1. (20 Zilkade 1184 / 7 Mart 1771)

[49] BOA, AE. SMST. III. 2 / 73; (24 Zilhicce 1184 / 10 Nisan 1771) AE. SMST. III. 2 / 62. (26 Zilhicce 1184 / 12 Nisan 1771)

Batıkları çıkarma işlerine sonrasında daha da hız verilmiştir. Nitekim batıklardan ilk olarak 10 adet top Eski Foça Kalesi'ne yollanmış, ardından Mayıs 1771'de Sakızlı tüccarlarla anlaşılarak üç gemiyle İstanbul'a birtakım malzeme gönderilmiştir. Bu taşıma işlemini gerçekleştiren denizcilerle taşıma sözleşmesi (navul=navlun) yapılmıştır. Bu gemilerden birinin Anton Reis'e diğerinin ise Astori Reis'e ait olduğu görülmektedir. Taşınan bu malzemeler şunlardır:[50]

Tablo-I Mayıs 1771'de Çeşme Batıklarından İstanbul'a Taşınan Malzemeler

Anton Reis gemisi	mismâr 615 kantar	Beher kantar-ı navul-ı sefînesi 40 akçe
Astori Reis gemisi	asâr (?) u mismâr 475,5 kantar	Beher kantar-ı navul-ı sefînesi 40 akçe
Anton Reis gemisi	tuc zebân 29 kantar (1420 kuruş) müsta'mel âlât 6 kantar (60 akçe) nühas (bakır) 478 kantar	

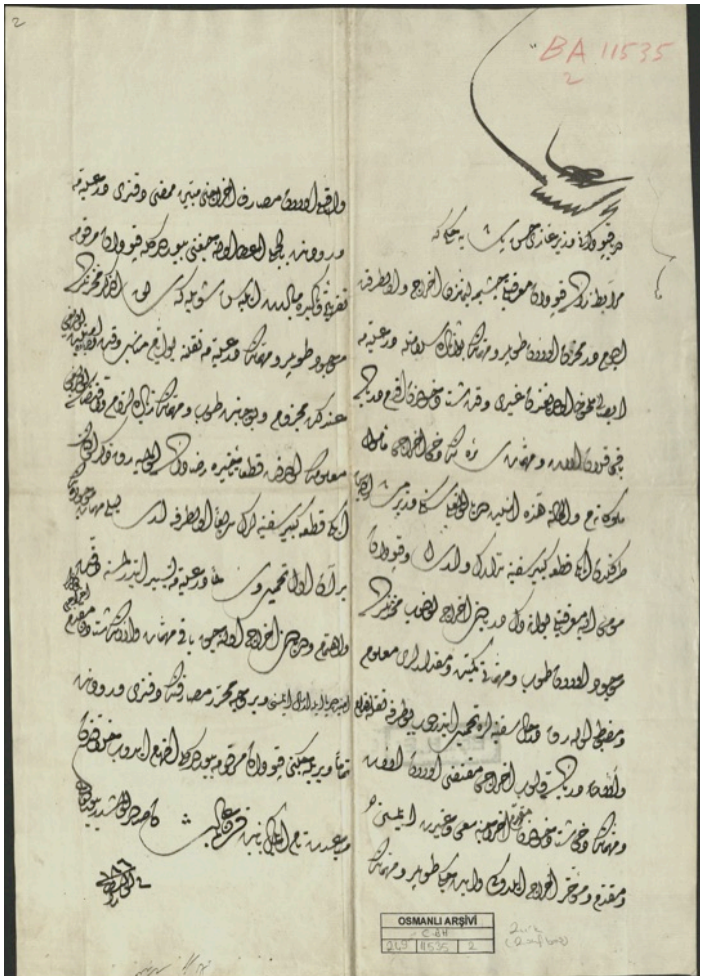
HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1889

Volume 11
Issue 6
December
2019

Teslim edilen bu malların navlun (taşıma) ücreti 65.735 akçe tutmuş, daha sonra baş muhasebe tenzilata giderek 547,5 kuruş olarak Tersane-yi Amire vasıtasıyla ödenmiştir.[51]

Batıkları çıkarma işlemleri sürerken Murâbıtzâde Hüseyin Kaptan, 22 Haziran 1771'de batıkları çıkarma işlerini yürütmek amacıyla maiyetinde çalışanlar için birinci ödemenin ardından ikinci kez 88,5 günlük bir ödeme daha talep etmiştir. Önceki ödemelerin yetersiz kalması üzerine de Sakızlı Ayvaz Ağa'dan temin ettiği 1000 kuruş borç tutarı ile birlikte devletten 3000 kuruş almıştır. Bu meblağ ayni olarak karşılanacak veya İzmir'in cizye malından havale edilecektir. Bu talebi neticesinde tersane emini üzerinden Murâbıtzâde'ye 5000 kuruşluk bir meblağın tevdi edildiği görülmektedir.[52] Yine sonrasında Rodos'ta Ahmed Bey gözetiminde 3 adet kalyon inşası için önceden 600 mismar (çivi) ve cıvata göndermiş olan Murâbıtzâde'den tekrar 1000 kantar daha mismar, cıvata gibi malzemeler talep edilmiştir. Bu malzemelerin süratle Rodos'a gönderilmesi talimatı verilirken, denizlerde Rus donanmasının dolaşması sebebiyle, malzemelerin deniz yoluyla İzmir'e, oradan İzmir Voyvodası Ahmed Ağa eliyle kara üzerinden Bodrum'a sonra da Rodos'a ulaştırılması planlanmıştır.[53] Nitekim Osmanlı Akdeniz'inde ve Ege Denizi'nde Rus tehdidi Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar devam etmiştir.

[50] BOA, AE. SMST. III. 83 / 6128 / 1. (2 Safer 1185 / 17 Mayıs 1771)
[51] BOA, AE.SMST. III. 83 / 6128 / 2.
[52] BOA, C.BH. 259 / 11964 / 1. (9 Rebiyülevvel 1185 / 22 Haziran 1771)
[53] BOA, C.BH. 270 / 12482 / 1. (22 Rebiyülahir 1185 / 4 Ağustos 1771) Mert, "agm", s. 79.

Görsel- X, Çıkarılan batıkların taşınması hususunda Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya hüküm, BOA, C.BH, 249/11535/2

Rus donanmasının Ege Denizi'ndeki faaliyetleri Ege kıyılarında tahkimatı zorunlu ve acil kılmaktaydı. Daha önce bahsi geçen Eski Foça Kalesi'ne topların nakledilmesi, Mayıs 1772 tarihinde Seddülbahir Muhafızı Ali Paşa eliyle gerçekleşmiştir.[54] Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya hitaben yazılan hükümde söz konusu kalede topların yetersiz olması nedeniyle ilaveten ikinci kez Çeşme Limanı'ndan çıkarılan toplardan 10 adedinin Eski Foça Kalesi'ne nakledilmesi emredilmiştir.[55] Osmanlı yönetimi batıkların çıkarılması sürecini sıkı sıkıya takip etmektedir. Nitekim 30 Haziran tarihinde Murâbıtzâde Hüseyin Kaptan gözetiminde çıkarılan top vb. malzemelerin kış şartları şiddetlenmeden İstanbul'a gönderilmesi için Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'ya iki büyük gemi tedariki konusunda hüküm yazıldı. Ayrıca hala çıkarılamayan

[54] BOA, C.AS. 760 / 32085 / 1. (9 Safer 1186 / 12 Mayıs 1772) Ayrıca belgede 16 Kasım 1771 tarihinde Midilli Adası'na yapılan taarruzda batmış olma ihtimali bulunan iki Rus gemisinden kalan 10 topun yine Foça-i Atik'e nakledildiği de kaydedilen bilgiler arasındadır. Midilli taarruzu için bkz. Kurtoğlu, *age*, s.45-46.
[55] BOA, C.AS. 760 / 32085 / 2. (10 Safer 1186 / 12 Mayıs 1772)

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1890
Volume 11
Issue 6
December
2019

malzemelerin de bir an evvel çıkarılması için gayret edilmesi istendi.[56] Yine 23 Ocak 1773 tarihinde yazılan hükümlerde Rodos Adası'nda yeniden inşa edilmekte olan üç adet kalyon için talep edilen 1000 ve 1500 kantar demirin yollanmamış olduğuna dikkat çekilmekte, Suğla, Saruhan ve Menteşe sancaklarının müteselim ve kadıları ile Güzelhisar naibi, Aydın Muhassıl Vekili Cihanzâde Mustafa, İzmir kadısı ve voyvodasına ve bölgedeki diğer yerleşim birimlerinin idarecilerini de bağlayacak şekilde yazılan hükümlerle buralardaki *göçe oba* (göçebe) ve deve sahiplerinin develeriyle 1000 kantar demiri Bodrum'a ulaştırmaları emredildi. Ayrıca merhum eski Kaptan-ı Derya Cafer Paşa'nın kardeşi Ahmed Bey'e bu işin gözetimi ve Rodos Kalesi'nin muhafazası görevleri tevdi edildi.[57] Aynı tarihte Murâbıtzâde Hüseyin Paşa'ya yazılan hükümde diğer hükümlerle aynı doğrultuda 1500 kantar demirin Rodos Adası'na gönderilmediği hatırlatılmış ve bu kez 3 adet kalyonun inşasının tamamlanması için söz konusu demirin bir an evvel gönderilmesi emredilmiştir. Bunun İstanköy, Rodos, Bodrum ve Mora taraflarına giden kayıkların safra mahallerine 100-200 kantar demir konularak "ceste ceste" (peyderpey) güvenli bir şekilde gönderilmesi istenmiştir.[58]

Çıkarılan batıkların İstanbul'a taşınması işlemine 1773 yılında da süratle devam ettirilmiştir. Çeşme Limanı'ndan çıkarılan demir, gemi demiri, mühimmat vb. malzemeler Reisler Kethüdası Es-Seyyid Ahmed tarafından kiralanan üçer direkli iki büyük gemi ile İstanbul'a götürülmüştür. Buna göre gemi kaptanlarından Yeniköylü Nikola Reis'e 1500 ve Giridli Aleksandri Reis'e 1200 kuruş navlun ücreti Hazine-i Amire'den ödenmiştir.[59] İstanbul'a mazleme taşıyan gemilerden ilkinde bulunan mallar şunlardır:[60]

HISTORY STUDIES
1891
Volume 11
Issue 6
December
2019

Tablo -II 14 Mart 1773 Tarihinde Çeşme Batıklarından İstanbul'a Taşınan Malzemeler

Mismâr-ı hurda ve cıvata ve halka ... kantar 720	... dümen ... aded 54	Ahen-i landa aded 61	Ganca-i ... aded 2	Ganca-i ... ıskara aded 5	Ganca-i pirdöndi aded 4	
Folt dümen aded 5	Koriliçe timurı aded 7	Tava-i ırgad aded 9	Fanus timurı aded 3	Sütun-ı çenber aded 4	Bâb timurı aded 4	Ahen ıskara aded 1 Kıyye 117
Hurda-yı tüfenk timur	Zencir mikras palankete	Devadlık (?) aded 41	Ahen saçma aded	Ahen ... aded 11	Sütun-ı kaşkaval aded	

[56] BOA, C.BH. 249 / 11535 / 1-2. (29 Rebiyülevvel 1186 / 30 Haziran 1772)
[57] BOA, C.BH. 87 / 4197 / 1, 3. (29 Şevval 1186 / 23 Ocak 1773). Mert, "agm", s. 79.
[58] BOA, C.BH. 87 / 4197 / 2.
[59] BOA, C.BH. 124 / 6014 / 1. (20 Zilhicce 1186 / 14 Mart 1773)
[60] BOA, C.BH. 85 / 4091 / 1. (28 Zilhicce 1186 / 22 Mart 1773)

aded 218	aded 803		10		2	
Zencîr-i … aded 13	Zencîr-i çârmıh aded 95					

İkinci gemi ile taşınan 6 kalem meta ise şu şekildedir: [61]

Tablo – III 22 Mart 1773 Tarihinde Çeşme Batıklarından İstanbul'a Taşınan Malzemeler					
Ahen tob kıta 23	Lenger-i hane-i sagîr aded 7	Lenger-i hane-i kebîr aded 7	Alat-ı köhne gomana aded 9	Alat-ı … gomana aded 7	Alat-ı köhne gomana parça aded 19

4-13 Nisan 1773 tarihindeyse Marmara Adası sakinlerinden Andon (Anton) Reis'ten kiralanan gemiyle taşınan batıkların Tersane-i Amire mahzenine teslim edilmiş olduğu görülmektedir. 4 Nisan tarihli bu metalar şunlardır: [62]

Tablo – IV 4 Nisan 1773 Tarihinde Tersane-i Amire Mahzenine Teslim Edilen Metalar					
Mismâr-ı hurda ve cıvata ve halka ve … kantar 720	Sütun-ı (?) dümen aded 54	Ahen landa aded 61	Ganca-i pişgador aded 3	Ganca-i … ıskara aded 5	Ganca-i pirdöndi aded 4
Folt dümen aded 5	Koriliçe timurı aded 7	Tava-i ırgad aded 9			
Fânus timurı aded 3	Sütun-ı çenber aded 4	Bâb timurı aded 4	Ahen ıskara aded 1 kıyye 117	Hurda tüfenk timurı aded 218	Zencîr-i mikras aded 80
Devadlık (?) aded	Ahen saçma aded	Ahen lenger aded	Sütun-ı kaşkaval	Zencîr-i posor (?)	Zencîr-i çârmıh kösteği

[61] BOA, C.BH. 85 / 4091 / 1.
[62] BOA, AE. SABH.I. 292 / 19645 / 1. (11 Muharrem 1187 / 4 Nisan 1773)

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1892
Volume 11
Issue 6
December
2019

41	10	11	aded 21	aded 13	aded 95

Tersane mahzenine teslim edilen diğer mallar ise şunlardır:

Tablo – V 4 Nisan 1773 Tarihinde Tersane Mahzenine Teslim Edilen Diğer Metalar

Ahen tob 1 kıyye 1 kıt'a 13	Hane-i atik-i sagîr aded 7	Hane-i atik-i kebîr aded 7	Alât-ı köhne-i gomana aded 9	Alât-ı müstamel-i gomana aded 7	Alât-ı köhne-i gomana parça 19

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1893
Volume 11
Issue 6
December
2019

Aynı yıl 6 Nisan'da Murâbıtzâde'ye hitaben yazılan hükümde önceki incelemelerde bahsi geçen batık malzemelerin demirlerinin gözle görülür[63] olduğunun belirtildiği, bunların çıkarılması için büyük gemiye ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Çıkarma işlemleri sürerken bir yandan da Çamlıca kayığıyla malzemelerin taşınabileceği tekrar edilmiş ve çıkarma işlerinin hızlandırılarak bir an evvel tamamlanması tenbihlenmiştir.[64] 8, 11, 13 Nisan tarihlerinde muhasebeye havale edilen evraklarla 1000 kuruş olan navlun ücretinin mahzen emini ve liman reislerinin yazmış olduğu ilmühaberlere istinaden baş muhasebeden ödenmesi uygun görülmüştür.[65] Aynı şekilde 11 Şubat 1774'de taşınan demir mühimmatları için Manol Reis'e 200 kuruş ve Kalafatoğlı Yorgi Reis'e 130 kuruş Çeşme naibinin gönderdiği iki ilam gereği verilirken, mahzen emininin ilmühaberlerine istinaden navlun ücreti olarak 330 kuruş baş muhasebeden ödenmiştir.[66]

Osmanlı-Rus Savaşı'nın son yılında batıkları çıkarma ve İstanbul'a nakil işlemleri devam etmiştir. Osmanlı yönetimi batıkların çıkarılıp nakledilmesi işine büyük miktarda harcama yapmıştır. Demirin hammaddesi, üretimi, döküm masrafları ve bunun belirli bir zamanı gerektirmesi göz önüne alındığında savaş halinde olan devlet, batıklardan da bu ihtiyacını karşılamayı yeğlemiş gözükmektedir. 15 Ekim 1774 tarihinde Ayrovni / Andori Yani adlı zımmiye ait gemiyle 1000 kuruş navlun ücreti mukabilinde Tersane-yi Amire ve Tophane-yi Mamure'ye 543 kantar 62 lodra[67] malzeme teslim edilmiştir. Teslimattan sonra anlaşıldığı üzere kantarı 40 akçeden hesap edilen meblağın 1000 kuruştan fazlaya tekabül etmesi nedeniyle kaptandan bir miktar tenzilat talep edilmiş, ancak kaptan gemisinin daima 1500

[63] BOA, C. BH. 270 / 12490 / 1.
[64] BOA, AE. SABH.I. 292 / 19645 / 1.
[65] BOA, AE. SABH.I. 292 / 19635 / 1. (18 Muharrem 1187 / 11 Nisan 1773) AE. SABH.I. 292 / 19645 / 2.
[66] BOA, AE.SMST.III. 319 / 25660 / 1. (29 Zilkade 1187 / 11 Şubat 1774)
[67] 1 lodra, 566,432 gramdır. Bkz. Taşkın, *agt,* s. 81.

kuruş ile taşıma yaptığını ileri sürerek bu defa taşınan malların ağır olduğunu, mukavelenin de bu yönde olduğunu belirterek "bir pare noksan alman" diyerek karşılık vermiştir.[68]

Görsel – XI, Çıkarılan Batıkların Taşınması, BOA, AE, SABH I, 292/19645/1

Yine aynı tarihte pergandi kaptanı Feyzi Kaptan gemisiyle 613 kantar 52 lodra ağırlığında 108 adet top parçası, 1388 adet yuvarlak seng, köhne demir, safra ve muhtelif parçalar Tophane'ye getirilmiş, bunlar Topçubaşı Mehmed Emin Ağa ve diğer görevliler tarafından teslim alınmıştır. Kaydedilen malların toplam ağırlığı 1075 kantar, 82 lodra olup malzemelerden 1050 kantar ve 82 lodrasının top parçaları olduğu belirtilmiştir.[69] Daha sonra 24

[68] BOA, C.BH. 84 / 4005 / 1. (9 Şaban 1188 / 15 Ekim 1774)
[69] BOA, C.BH. 84 / 4005 / 1.

HISTORY STUDIES
1894
Volume 11
Issue 6
December
2019

Aralık'ta Feyzi Kaptan 1000 kuruş olan navlun sefinesini talep etse de yukarıda bahsi geçen navlun ücreti pazarlığı yinelenmiştir.[70]

Murabıtzâde Hüseyin Kaptan müste'men sefinesi kaptanlarından Venedikli Todoraki ile de İstanbul'a Tersane ve Tophane'ye birtakım malzemeler göndermiştir. Todoraki ile imzalanan 19 Eylül 1774 tarihli İtalyanca sözleşmeyle navlun ücreti 700 kuruş olarak belirlenmiştir.[71] Ayrıca gecikme bedeli olarak 11 gün beklemek kaydıyla, 5 güne kadar her bir gün için 8 kuruş ödenmesine karar kılınmıştır.[72] Venedikli Kaptan Todoraki'nin gemisiyle Tersane ve Tophane'ye toplam meblağı 800 kantara ulaşan[73] top, mismar ve birtakım malzemeler getirilmiştir.[74] Bahsi geçen malzemeler şunlardır: [75]

Tablo – VI Venedikli Kaptan Todoraki'nin gemisiyle İstanbul'a Getirilen Meta

Şikest tob parçaları aded 15 (Sakız'da mevcud olanlardandır)	Landa aded 52	Ahen tob saçma aded 39		
Çârmuk kösteği aded 57	Poçoz zencîr-i kebîr aded 60	Pişkador aded 21		
Firişkon aded 22	İyne-i dümen aded 33	Kaşkaval aded 8	Dümen kovası aded 4	Liman zencîri aded 67
Palangine ve zencîr ve mikrâb aded 865	Tunç zebân aded 5	Patronanın yan timurı aded 3	Ahen tob eniği aded 40	Pirdöndi aded 2
Koriliçe timurı aded 11	Tava-i ırgad aded 14	Nühâs zift kızganı aded 2	Timurcı örsi aded 1	Ahen lenger aded 5

[70] BOA, C.BH. 84 / 4005 / 2. (20 Şevval 1188 / 24 Aralık 1774)
[71] BOA, C.BH. 60 / 2830 / 3. (19 Eylül 1774)
[72] BOA, C.BH. 60 / 2830 / 2. (6 Zilkade 1188 / 8 Ocak 1775)
[73] Mert, "agm", s. 80.
[74] Ayrıca belgedeki ifadeden Cezayirli Gazi Hasan Paşa'dan sonra Kaptan-ı Deryalığa atanan Melek Mehmed Paşa tarafından batıkların çıkarılması ve taşınmasına dair tekrar buyuruldu sadır olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, C.BH. 60 / 2830 / 4.
[75] BOA, C.BH. 60 / 2830 / 4. Yine Nisan 1774 tarihli kayıtta, Tersane-i Amire mahzenince teslim alınan mallar sıralanmış olmakla birlikte bilgiler buradakileri doğrulamaktadır. Bkz. BOA, C.BH. 60 / 2830 / 5.

HISTORY STUDIES INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1895
Volume 11 Issue 6 December 2019

Tunç külçesi kantar 200	Ahen tob aded 4	Saçma-i tunç tob aded 3	Komana-i cedîd aded 2	Çivi ve ahen parçaları kantar 150 (Sakız mahzeninden alınmışdır)
Def'a-i çivi ve çivata ve âhen parçaları aded 140				

13 Aralık 1774 tarihinde ise Tophane-i Amire Nazırı Ahmed Bey imzasıyla düzenlenen tesellüm fişine göre 7 adet top parçası, 632 adet yuvarlak seng, safra, köhne ahen (köhne demir) ve muhtelif parçalarla 262 kantar 25 lodra olarak toplam 362 kantara yakın meblağda top parçaları, çeşitli yuvarlak seng, safra ve köhne parçaları da İstanbul'da teslim edilmiştir.[76] 21 Aralık 1774'te ise Venedikli Kaptan Todoraki'nin 700 kuruş navlun ücretinin taşıma-teslim işlemlerinde yaşanan gecikmeler ve hava muhalefeti gibi sebeplerle daha önce bahsi geçen yevmiye 8 kuruş ücretin 37 güne ulaşan ek süreye istinaden 296 kuruş olarak ödenmesi talep edilmiştir. Ancak "sa'yen li'l-mîrî" (devlet için gayret), meblağın 196 kuruşluk kısmından vazgeçilmiş ve ilave 100 kuruşla birlikte Kaptan Todoraki'ye 800 kuruş ödeme yapılmıştır.[77]

5-7 Temmuz 1770 tarihinde gerçekleşen Çeşme Vakası'ndan 35 gün sonra, hızlı bir şekilde batıkların çıkarılması işlemlerine başlanmış, ardından küçük aksaklıklara rağmen kesintisiz olarak savaş sonuna kadar batıkların çıkarılması işlemlerine mütemadiyen ve imkanlar dahilinde devam edilmiştir. Hava şartları ve kış soğuklarında bazen aksaklıklar yaşanmış olsa da dört yıl boyunca Tersane-i Amire, Tophane-i Amire, Foça ve Rodos'a batıklardan çıkarılan çeşitli malzemeler gönderilmiştir. Bunlardan kullanılır durumda olan top gibi yek pare olan parçaların bir kısmı, doğruca Foça Kalesi'ne yollanmıştır.

1775 yılı itibariyle batık çıkarma işlemlerine devam edildiğini gösteren bir kayda rastlanmamaktadır. Bu ise savaş esnasında Babıali'nin yanan donanmanın yeniden inşasına acilen ihtiyaç duyduğunu; inşa esnasında batıklardan azami ölçüde faydalanılarak çıkarılan her türlü malzemeden çeşitli şekillerde yararlanma yoluna gidildiğini göstermektedir. Sonrasında ise savaşın sonuçlanması ve yüklü miktarda malzemenin çıkarılmış olması nedeniyle batıkların öneminin azalmış olduğu söylenebilir. Ayrıca batıkların ivedilikle çıkarılmasıyla güvenli yerlere alınarak yağmalanmasına da engel olunmak istendiği anlaşılmaktadır. Yine savaş sonrasında donanmanın yeni inşa teknikleri üzerine şekillendirilmesine duyulan ihtiyaç ve bu tekniklerinin daha modern bir seviyeye ulaştırılması amacıyla kurulan mühendishanenin etkisiyle de deniz altındaki malzemeye duyulan ihtiyaç ikinci plana düşmüştür.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1896
Volume 11
Issue 6
December
2019

[76] BOA, C.BH. 60 / 2830 / 6.
[77] BOA, C.BH. 60 / 2830 / 7-1. (6 Zilkade 1188 / 8 Ocak 1775 tarihli ikinci belgede konu tekrarlanarak evrak baş muhasebeye tevdi edilmiştir. Bkz. BOA, C.BH. 60 / 2830 / 7-2.

Batıklar konusunun daha sonraki dönemde farklı yaklaşımlarla zaman zaman gündeme geldiği ve birtakım malzemelerin çıkarıldığı bilinmektedir. Nitekim Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) son yıllarında (1838-39) batıklar tekrar gündeme gelmiştir. Bu yıllarda Osmanlı tebaasından Mihal adlı dalgıç tarafından metal değeri olan top, bakır vb. eşya Çeşme ile Sakız arasındaki bölgeden çıkarılmıştır.[78] Ardından 1875'te bu batıklara gösterilen ilgi neticesinde batık aramanın ruhsata tabi tutulması gündeme gelmiş, ancak Babıali tarafından yaklaşık 25 yıl sonra 1899'da ruhsat verilmiştir. Önceki çıkarma işlemlerinden farklı olarak denizcilik teknolojisinin ilerlemesi ve Rus Amiral Spiridov'un Yevstafiy adlı gemisinde olduğu düşünülen paraları çıkarma isteği de ayrıca batıklara ilgiyi artırmıştır. Sonraki dönemde Rum ve İtalyan denizciler bu ilginin müteşebbisi olmuştur. 1899'da Yunan adalı Harambolos ve ortakları masrafları kendilerine ait olmak kaydıyla, yüzde 60'ı devletin, yüzde 40'ı ise kendilerine kalacak şekilde ve devletin başkalarına çıkarma işlemleri için izin vermemesi şartıyla, batıkları çıkarmak için Şura-yı Bahriye ile anlaşmaya varmışlar ancak birkaç ay sonra Anderya adlı başka bir dalgıç da benzer bir antlaşma imzalamıştır.[79]

Çıkarma işlemlerinde bazı kıymetli metaların Yunanistan'a kaçırıldığı gibi iddialarla birtakım gerginlikler ve mahkemeye yansıyan anlaşmazlıklar yaşanmış olsa da sadece kıymetli madenler üzerine yoğunlaşan bu son dönem çıkarma işlemlerinde, Macar, Venedik, Karamis altını gibi çeşitlerin yanı sıra madalya, istavroz, yüzük, küpe, saat kapağı gibi kıymetli şahsi eşyaların varlığı da dikkat çekmektedir. 1899-1900 yıllarında 48.490 adet Karamis altını, 6674 adet sikke, 7,8 kg hurda gümüş ve III. Mustafa dönemine ait 42 adet akçe İstanbul'a gönderilen mallar arasında idi.[80] Ayrıca bu dönem çalışmalarında 1900'lerin başında yine Rum dalgıçlar tarafından külliyetli kıymetli madenin Çeşme batıklarından çıkarıldığı görülmektedir.[81]

Diğer taraftan yakın dönemde Çeşme batıkları, kültür ve tarihi mirasa olan ilgi nedeniyle önem arz etmekte ve yer yer dalışlar gerçekleştirilmektedir. Bunlardan Emre Omur tarafından yapılan ve Yevstafiy batığına odaklanan çalışma dikkat çekicidir. Omur'un yapmış olduğu kazı çalışması ilk olarak Yevstafiy'in bir topunun bulunmasıyla başlar, sonrasında gömülü olan kalıntıların çıkarılması için izin alınır ve uzman bir ekiple ışık altında fotoğraf çekimi, video kaydı ve batık haritası yapılarak profesyonel bir çalışma izlenir. Çalışma neticesinde bulunan yüzlerce obje ile birlikte 5-7 Temmuz 1770 tarihlerinde yaşanan hadiselerin pek çok detayı aydınlatılabilmektedir.[82] Nihayetinde 2011 yılında Türk-Rus bilim adamları tarafından konu tekrar gündeme alınmış olsa da yapılan çalışma ve elde edilen sonuçlara dair bulgular paylaşılmamıştır.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1897
Volume 11
Issue 6
December
2019

[78] Mert, "agm", s. 80.
[79] Bu konuda İstanbul Deniz Müzesi'nde başka bir müstakil çalışmayı gerektirecek derecede ziyade evrak mevcut olup bunlardan bazıları bir takım çalışmalarda kullanılmıştır. Bkz. *Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları,* s. 96-97. ve Mert. "agm", s.80-82.
[80] Mert, "agm", s. 81.
[81] Bu hususta ayrıntılı liste için bkz. Mert, "agm", s. 83-85.
[82] Omur, "agm", s. 34-52.

Görsel - XII, Çeşme Batıklarından Çıkarılan Bir Yevstafiy Topu, Çeşme Kalesi, © Ahmet Üstüner

Sonuç

Osmanlı-Rus ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olan 1768-1774 Savaşı neticesinde Osmanlı Devleti, başta donanması ve Kırım olmak üzere büyük kayıplar vermiştir. Bütün zararlara rağmen Çariçe Katerina'nın Akdeniz ve Boğazlar üzerine kurduğu strateji başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çeşme Vakası Osmanlı donanmasının yok olmasına sebep olsa da Osmanlı donanmasının yenilenmesinde ve modernleşmesinde yeni bir sürecin başlamasına da vesile olmuştur. Nitekim Baron de Tott öncülüğünde modern tarzda kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun'da Avrupalı mühendislerlerin desteğiyle yeni tekniklerle gemi yapımına ağırlık verilmiştir.

Çeşme Vakası'ndan sonra suya gömülen donanmanın mirası, uzun dönem Osmanlı devlet adamlarının gündemini meşgul etmiş ve Akdeniz'de devam eden Rus tehdidi esnasında özverili çalışmalar neticesinde hatırı sayılır miktarda geri dönüştürülebilir metal ve malzeme kurtarılabilmiştir. Çok az miktarda çıkarılan kullanılabilir silahların ise kalelerde değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu anlamda yerel idareciler, denizciler ve İstanbul merkezli bir iş döngüsünün yürütüldüğü söylenebilir. Yaz kış devam eden çıkarma işlemlerde Tersane-i Amire'ye getirilen mallar itinayla tek tek kontrol ve teyit edilerek alınmıştır. Esasında bu makalenin de gösterdiği üzere batıkları çıkarma çabaları, Rusya ile savaş esnasında Osmanlı yönetiminin Çeşme'den çıkarılacak malzemeye şiddetle ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Yani ağır savaş ekonomisindeki devlet, her türlü tasarrufu ve sağlanacak geliri kıymetli bulmuştur. Batıkların çıkarılması işlemlerinde Murâbıtzâde Hüseyin Kaptan'ın girişimci ve özverili kişiliğinin rolü büyüktür. Dört yıl boyunca devam eden batık çıkarma işlemlerinde tecrübesinin de etkisiyle imkanlar dahilinde oldukça verimli geçmiştir.

İlk dönem batık çıkarma işlemleri doğrudan kıymetli madenlere değil de hurda demir ve gemi malzemeleri üzerine yoğunlaşırken daha sonra yükte hafif kıymette ağır malzemeler dikkat çeker hale gelmiştir. İlk batık çıkarma işlemlerinin teknolojinin elverdiği ölçüde ham malzemenin değerlendirilmesi maksadıyla yapıldığı, sonraki çıkarma işlemlerinin ise gelişen teknoloji ile birlikte kültürel ve tarihi olayların aydınlatılması noktasında ön plana taşındığı söylenebilir. 1768-1774 Savaşı sonuna kadar ilk keşiflere göre yaklaşık 1000 ton metal

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1898
Volume 11
Issue 6
December
2019

çıkarılması öngörülmekle birlikte eldeki kayıtların gösterdiği üzere ancak 400 tona yakın metal çıkarılabilmiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri:

AE. SMST. III. 2 / 62, 2 / 73, 83 / 6128 / 1-2, 28 / 01911 / 1-2, 159 / 12516, 159 / 12524 / 1-4, 319 / 25660 / 1.
AE.SABH.I. 292 / 19635 / 1, 292 / 19645 / 1-2.

Cevdet:

C.AS.760 / 32085 / 1-2
C.BH. 60 / 2830 / 1-7, 84 / 4005 / 1-2, 85 / 4091 / 1, 87 / 4197 / 1-3, 124 / 6014 / 1, 213 / 9926 / 1-2, 249 / 11535 / 1-2, 259 / 11964 / 1, 270 / 12482 / 1, 270 / 12490 / 1.

Rusya Devlet Kütüphanesi, St. Petersburg

Kartografya Bölümü
K-1 BALK/21-2
K-1 SRYED/11-2

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1899

Volume 11
Issue 6
December
2019

Araştırma-İnceleme Eserleri

AHMED CÂVİD BEY, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi, Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı,* haz. Adnan Baycar, Yediyepe Yayınları, İstanbul 2004.

AHMET RESMİ EFENDİ, *Hulâsatü'l-İ'tibâr (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi Tarihçesi),* haz. Osman Köksal, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.

AKTEPE, Münir, "Çeşme Vakası", *DİA,* C. 8, 1993, s. 289.

ALİ RIZA SEYFİ, *Çeşme Deniz muharebesi faciası ve Akdenizde ilk Rus donanması,* Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1943.

ALKAN, Mehmet Ö., "St. Petersburg'da 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Abideleri, Rus Milli Kimliğindeki "Türk", Atlas Tarih, No: 248, 2017, s. 112-119.

ALTINAY, Ahmet Refik, *1711 Prut Seferi, Baltacı Mehmet Paşa Büyük Petro'ya Karşı*, haz. Hakan Karagöz, İlgi Kültür Sanat, İstanbul 2011.

An Authentic Narrative of the Russian Expedition against the Turks by sea and land (compiled several authentic journals by an officer on board the Russian Fleet), S. Hooper, London 1772.

AYDIN, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları*, Küre Yay. İstanbul 2011.

BOSTAN, İdris, "Gemi", *DİA*, C. 14, 1996, s. 11-15.

BOSTAN, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, TTK, Ankara 2003.

ÇALIŞKAN, Muharrem Saffet, *(Vekâyi'nüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188 / 1768-1774)*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

EKİNCİ, İlhan, "Ateş Gemileri ve Osmanlı Denizlerinde Kullanımları", *History Studies,* Vol. 5, Issue 1, p. 129-156, 2013.

FEDAKAR, Cengiz, "Limni Müdafaası (1770)", *History Studies*, C. 11/5, 2019, s. 1555-1574.

İLGÜREL, Mücteba, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Çeşme Mağlubiyeti", *Uluslararası Çeşme Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Eylül 1995, Çeşme Belediyesi Yay., İzmir 1995, s. 59-66.

KÖSE, Osman, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, C. I, ed. Güler Eren, Ankara 1999.

KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, TTK Yayınları, Ankara 2006.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI.-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri),* TTK Yayınları, Ankara 2011.

KURAT, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı*, C. I, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara 1951; C. II, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Enstitüsü, Ankara 1953.

KURTOĞLU, Fevzi, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekatı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Genel Kurmay IX. Deniz Şubesi, İstanbul 1942.

MADARIAGA, Isabel de, *Russia in the Age of Catherine the Great*, Phonix, London 2003.

MERT, Özcan, "Osmanlı Döneminde Çeşme Batıkları", *Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Eylül 1995, Çeşme Belediyesi Yay. İzmir 1995. s.77 85.

OMUR, Emre, "Katerina'nın Çeşme'ye Gömülen Düşü Yevstafiy Batığı", *Atlas*, sy. 41, 1996, s. 34-52.

ORESHKOVA, Svetlana, "Rus-Osmanlı Savaşları: Sebepler ve Bazı Tarihi Sonuçlar", *Osmanlı*, C. I, ed. Güler Eren, Ankara 1999.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1900

Volume 11
Issue 6
December
2019

ÖZDEMİR, Şenay, "Osmanlı Denizciliğinde Gemi Kazaları ve Dalışlar" *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy.19, 2006, s. 365-380.

PRITSAK, Omeljan, "1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992) Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 12-14 Aralık 1992, TTK Yayınları, Ankara 1999.

RAGSDALE, Hugh, "Russian Foreign Policy (1725-1815)", *The Cambridge History of Russia,* C. II, ed. Dominic Lieven, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

SAĞLAM, Nevzat, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Haka'iku'l-Ahbâr'ı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme-Metin)*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

ŞEM'DÂNİ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'i't-Tevârih*, C. 2/B, haz. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976.

ŞİROKORAD, Aleksandr Borisoviç, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları, Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış,* Selenge, İstanbul 2009.

TARLE, Yevgeni Viktoroviç, "Çesmenskiy boy i piervaya russkaya ekspeditsiya v Arkhipelag (1769-1774)," *Evgeni Victorovich Tarle* içinde, *Soçinieniya,* C. 10, Akademii Nauk SSSR, Moskva 1959.

TAŞKIN, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2005.

TEMELKURAN, Tevfik, *Gazavat-ı Cezâyirli Gazi Hasan Paşa (Tahlil ve Tenkidli Metin),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Türk Deniz Harp Tarihinde İz Bırakan Gemiler, Olaylar ve Şahıslar Çeşme, Navarin, Sinop Baskınları ve Sonuçları, C. 8, haz. Ersan Baş, İstanbul Deniz Müzesi Komutanlığı Piri Reis Araştırma Merkezi, İstanbul 2007.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı,* TTK Yay., Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, TTK Yayınları, Ankara 1995.

ZAMOYSKI, Adam, *The Last King of Poland*, Phonix, London 1992.

1770 Çeşme Deniz Savaşı, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşları, Haz. Ali Rıza İşipek, Oğuz Aydemir, Denizler Kitabevi, İstanbul 2006.

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1901
Volume 11
Issue 6
December
2019

İnternet Kaynakları

https://runivers.ru/Runivers/calendar2.php?ID=61956&month=&year=
https://rgavmf.ru/sites/default/files/content_images/echt10.jpg

HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY
1902

Volume 11
Issue 6
December
2019